

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΣΠΡΟΚΑΜΠΟΥ ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ (1738)

Υ Π Ο

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Β. ΓΟΝΗ

Ἄν. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

Τέως Ἐπιθεωρητοῦ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως

Στὴ δυτικὴ Φθιώτιδα καὶ μάλιστα βορείως τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Γεώργιος, σὲ ἀπόσταση περίπου μιᾶς ὥρας μὲ τὰ πόδια, στὸ λόφο ποῦ ὀρίζεται ἀπὸ τοὺς χειμάρρους Κλησόρεμα (Ἐκκλησόρεμα) καὶ Αἰλιόρεμα, βρῖσκεται τὸ ἐρημωμένο χωριὸ Ἀσπρόκαμπος (παλαιότερα Ζιώψη). Οἱ κατολισθήσεις κατ' ἀρχὰς στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ χωριοῦ, ἢ ἀναγκαστικὴ ἐγκατάσταση τῶν κατοίκων του στὸ χωριὸ Ἅγιος Γεώργιος κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἐμφυλίου πολέμου (1946-1949) καὶ τέλος οἱ σεισοὶ ποῦ ἐγίναν ἀργότερα ὀδήγησαν προοδευτικὰ στὴ μόνιμη ἐγκατάσταση τῶν Ἀσπροκαμπιτῶν στὸν Ἅγιο Γεώργιο. Ἔτσι προοδευτικὰ ὁ Ἀσπρόκαμπος καταργήθηκε καὶ ἀπορροφήθηκε ἀπὸ τὸν θυγατρικὸ του οἰκισμό¹.

Οἱ κάτοικοι ὅμως τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Νεοχωραίου (οἰκισμοῦ ποῦ βρῖσκεται ἀνατολικὰ ἀπὸ τὸν πρῶτο) καὶ μετὰ ταῦτα διατήρησαν τὸ σεβασμὸ πρὸς τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὄσια τῶν πατέρων τους ποῦ βρῖσκονταν στὸν Ἀσπρόκαμπο. Ἔτσι συνέχισαν νὰ ἐορτάζουν καὶ νὰ πανηγυρίζουν στὴ μνήμη τοῦ ἁγίου Νικολάου στὸν ἐνοριακὸ ναὸ τοῦ Ἀσπροκάμπου καὶ σὲ ἀντίστοιχες γιορτὲς στὰ ἐξωκκλήσια τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, τοῦ προφήτη Ἡλία, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ

1. Χρ. Γ. Κίτσου, *Ἡ ἱστορία τοῦ χωριοῦ μου Ἅγιος Γεώργιος Φθιώτιδος*, Θεσσαλονίκη 1966, σσ. 9-37. Μὲ Β.Δ. τῆς 30.4.1919 (ΦΕΚ 95/3.5.1919) οἱ οἰκισμοὶ Ἅγιος Γεώργιος, Ἀσπρόκαμπος καὶ Νεοχωράκιον τοῦ τέως δήμου Τυμφρηστοῦ ἀπετέλεσαν τὴν κοινότητα Ἁγίου Γεωργίου μὲ ἔδρα τὸν ὁμώνυμο οἰκισμό (Ἄ.Θ. Δρακάκη - Σ. Ι. Κούνδουρου, *Ἀρχεῖα περὶ συστάσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων 1836 - 1939 καὶ τῆς διοικητικῆς διαρρέσεως τοῦ κράτους*, Ἀθήναι 1939, σ. 686. Μ. Γ. Χουλιαράκη, *Γεωγραφικὴ, διοικητικὴ καὶ πληθυσμιακὴ ἐξέλιξις τῆς Ἑλλάδος, 1821-1971*, τ. 2, Ἀθήναι 1975, σ. 155. Π. Ι. Τσιώνη, *Ὁ νομὸς Φθιώτιδας. Προβλήματα - δυνατότητες - προοπτικὲς*, Ἀθήνα 1983, σσ. 227-228 καὶ 181. Πρβλ. Ἐ. Γ. Σκιαδά, *Ἱστορικὸ διάγραμμα τῶν δήμων τῆς Ἑλλάδος 1833 - 1912. Σχηματισμὸς - σύσταση - ἐξέλιξις - πληθυσμὸς - ἐμβλήματα*, Ἀθήνα 1993, σ. 145).

Εἰκ. 1. Οἱ δύο ἐπιγραφές τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ζιώψης ἀπὸ τὰ ἔτη 1738 καὶ 1927 ἀντίστοιχα.

Προδρόμου, τῆς Παναγίας (15 Αὐγούστου), τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τοῦ Ἁγίου Χαράλαμπους². Ἀργότερα σ' αὐτὰ προστέθηκε καὶ τὸ ἐξωκκλήσι τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων³. Οἱ κάτοικοι διατήρησαν, μὲ κάποια τοπωνύμια, καὶ τὴν ἀνάμνηση ἐξωκκλησιῶν ποὺ ὁ χρόνος τὰ μετέβαλε σὲ ἐρείπια καὶ τὰ ἐξαφάνισε (Ἁι Ταξιάρχ'ς, Ἁι Βασίλ'ς)⁴.

Τὸ χωριὸ Ἀσπροκάμπος, πρὶν λάβει αὐτὸ τὸ ὄνομα, ἐκαλεῖτο Ζιώψη (Ζιόψη). Μετονομάστηκε σὲ Ἀσπροκάμπο μὲ διάταγμα τῆς 9.9.1927⁵. Δυστυχῶς μέχρι σήμερα δὲν εἶχαμε τὴν τύχη νὰ φέροουμε

2. Χρ. Γ. Κίτσου, *Ἡ ἱστορία τοῦ χωριοῦ μου*, σσ. 26-27.

3. Χρ. Γ. Κίτσου, *Ἡ ἱστορία τοῦ χωριοῦ μου*, σ. 28. Πρὶν κτισθεῖ ἡ ἐκκλησία τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (1951), ἡ τοποθεσία αὐτὴ ἦταν γνωστὴ ὡς «Παλιουκλήσι» (= Παλιοκκλήσι). Μὲ τὴν ὀνομασία αὐτὴ οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ διατήρησαν τὴν ἀνάμνηση μιᾶς ἐκκλησίας ποὺ καταστράφηκε σὲ ἄγνωστο σὲ μᾶς χρόνο.

4. Χρ. Γ. Κίτσου, *Ἡ ἱστορία τοῦ χωριοῦ μου*, σσ. 10, 27. Στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ χωριοῦ διασώθηκε ἡ ἀνάμνηση μιᾶς ἐκκλησίας στὸ τοπωνύμιο Ἁι Γιάνν'ς πάνω ἀπὸ τὴ Βρωμόβρυση (βορειοδυτικὰ τοῦ Νεοχωρακίου), ἐνῶ διασώθηκε ἡ μαρτυρία ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ μικροσυννοικισμοῦ στὴ θέση Βαέν' (= Βαένι, Βαγένι, βορείως τῆς Βρωμόβρυσης) εἶχαν ἐκκλησία στὰ κτήματα τοῦ Κ. Μαντζαφλάρα, κοντὰ στὴ θέση Ρίγανες (Χρ. Γ. Κίτσου, *Ἡ ἱστορία τοῦ χωριοῦ μου*, σ. 19).

5. Διάταγμα 9.9.1927 «Περὶ μετονομασίας κοινοτήτων καὶ οἰκισμῶν» (ΦΕΚ 206/28.9.1927) (Ἁ. Θ. Δρακάκη - Σ. Ι. Κούνδουρου, *Ἀρχεῖα περὶ συστά-*

στο φῶς κάποιο μνημείο ἢ κάποια ἐπιγραφή πού νά μᾶς φωτίσει τὸ ἱστορικό παρελθὸν τοῦ χωριοῦ. Μιὰ προτομὴ ἀγάλματος καὶ ἀρκετὰ νομίσματα πού εἶχε βρεῖ ὁ ἀείμνηστος Νικόλαος Γόννης, ὅταν ἀνέσκαφε στὴν τοποθεσία Ἰ Βασίλ'ς ἢ Τρεμούλα, γιὰ νά βρεῖ νερὸ γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ χωριοῦ του⁶, ἐξαφανίστηκαν «μυστηριωδῶς» ἀπὸ κάποιον ἐπιτήδειο.

Λίγο φῶς στὴν ἱστορία τοῦ χωριοῦ ρίχνει μιὰ ἐπιγραφή πού ἐπισημάνθηκε στὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ, Ἅγιος Νικόλαος. Πάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ δυτικὴ πύλη καὶ μάλιστα σὲ φραγμένο ἀψιδωτὸ παράθυρο ὑπάρχουν δύο ἐπιγραφές (εἰκόνα 1). Στὴν πάνω ἐπιγραφή ἐπὶ σκληρῆς ἡμικυκλικῆς πέτρας εἶναι χαραγμένα τὰ ἐξῆς:

ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ
ΑΝΔΡ. ΤΣΙΑΧΡΗΣ
Δ. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ
ΚΤΙΣΤΑΙ ΑΔΕΛΦΟΙ
ΥΦΑΝΤΗ ΚΑΙ ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ⁷.

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ πάνω σὲ πέτρινη πλάκα ἀπὸ μαλακὸ λίθο εἶναι χαραγμένη μιὰ παλαιότερη ἐπιγραφή. Ἡ θέση τῆς στὸ σημεῖο αὐτὸ μᾶς διηγεῖται τὴν ἱστορία τῆς. Ὅταν οἱ συνεχεῖς κατολισθήσεις στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ χωριοῦ ἔγιναν ἐπικίνδυνες γι' αὐτὴν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, οἱ κάτοικοι ἀποφάσισαν νά κτίσουν μιὰ καινούργια ἐκκλησία σὲ πιὸ σταθερὸ ἔδαφος. Ὡς τέτοιο ἐπέλεξαν ἓνα βραχῶδες οἰκόπεδο πού βρίσκεται πρὸς τὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ χωριοῦ, στὴ θέση Κουτρῶν' (=Κοτρῶνι), ὅπου ἀπὸ παλιὰ βρισκόταν ἡ οἰκία τοῦ Γεωργίου Τσιαχρῆ⁸. Μὲ τὴν πρωτοβουλία κάποιου ἢ ἐπιγραφῆ, πού ὑπῆρχε στὴν παλιὰ ἐκκλησία, ἀφαιρέθηκε καὶ τοποθετήθηκε στὴ νέα ἐκκλησία κάτω ἀπὸ τὴ νεώτερη ἐπιγραφή, γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος ἀνωτέρω. Οἱ οἰκοδομικὲς ἐργασίες στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὅπως μαρτυροῦν οἱ σχετικὲς ἐπιγραφές, περατώθηκαν τὸ ἔτος 1927. Συνεπῶς θὰ πρέπει νά

σεως καὶ ἐξελίξεως τῶν δήμων, σ. 688. Μ. Γ. Χουλιαράκη, *Γεωγραφικὴ, διοικητικὴ καὶ πληθυσματικὴ ἐξέλιξις τῆς Ἑλλάδος*, τ. 2, σ. 300).

6. Χρ. Γ. Κίτσου, *Ἡ ἱστορία τοῦ χωριοῦ μου*, σ. 10.

7. Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ τοποθετήθηκε στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ 1927, ὅταν ἀνακτίστηκε στὸν τόπον αὐτὸ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Τὸ γεγονός αὐτὸ μαρτυρεῖ ἄλλη ἐπιγραφή πού βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὴ νότια πόρτα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔχει ὡς ἐξῆς: «ΕΓΕΡΣΙΣ / 1927 / 20 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ».

8. Χρ. Γ. Κίτσου, *Ἡ ἱστορία τοῦ χωριοῦ μου*, σ. 26.

γίνει δεκτὸ ὅτι καὶ ἡ ἐντοίχιση τῆς παλιᾶς ἐπιγραφῆς στὴ νέα ἐκκλησία πραγματοποιήθηκε κατὰ τὸ ἴδιο ἔτος. Πάντως δὲν ἀποκλείεται οἱ ἐμπνευστὲς τῆς μεταφορᾶς τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς νὰ ἦταν οἱ Ἄνδρέας Τσιαχοῦρης καὶ Δημήτριος Παπαχαραλάμπους, πού μνημονεύονται ὡς ἐκκλησιαστικοὶ ἐπίτροποι κατὰ τὴ διάρκεια τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν τοῦ ναοῦ.

Ἡ πλάκα μὲ τὴν ἐπιγραφή τῆς παλιᾶς ἐκκλησίας ἔχει ὕψος 59 ἐκ. καὶ πλάτος 47,5 ἐκ. Στὸ κέντρο τῆς πλάκας ἔχει κατασκευασθεῖ ἀνάγλυφος σταυρὸς εὐλογίας, ὁ ὁποῖος ἔχει ὕψος 50,5 ἐκ. καὶ πλάτος 39 ἐκ. Στὰ τέσσερα τετράγωνα πού σχηματίζονται μὲ τὶς κεραίες τοῦ σταυροῦ καὶ τὸ ὑπερυψωμένο πλαίσιο τῆς πέτρας ἔχει χαραχθεῖ μιὰ ἐπιγραφή πού ἀρχίζει μὲ ἓνα σταυρὸ καὶ τελειώνει μὲ τὸ ἔτος χαράξεως τῆς ἐπιγραφῆς (εἰκόνα 2).

Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει περίπου (ὡς πρὸς τὴ μορφή τῶν γραμμάτων) ὡς ἑξῆς:

✠ ΑΝΕΓΕΡΘΗ ΕΚ ΒΑΘΡΟΝ
 ΧΤΟΣ Ο ΜΑΙΣΕΠΤΟΣ ΚΕ ΘΙ
 ΟΣ ΜΑΟΣ ΤΧ ΑΓΙΧ ΝΙΚΟ
 ΛΑΧ ΔΙΑ ΣΙΝΧΡΟΜΙΣ
 ΤΧ ΙΚΟΝΟΜΧ ΚΙ ΑΘΑΝΑΣΙΧ
 ΚΟΜΙΝ ΡΙΤΙΝΑ ΚΕ ΕΚ ΤΧ
 ΧΟΡΙΧ ΓΙΑΝΙΤΕΛΙΑ
 ΙΤ
 ΚΕ ΓΙΟΥΡΓΑΚΙ ΚΑΡΑ
 ΔΙΜΑ ΚΕ ΝΙΚΟΛΑ ΜΑΠ

ἄζογλο κε ΓΙΑΝΙ ΚΡ
 ἄνι ἄκι
 ἐπι ἐτους χϛ ἀρλη

Μὲ ἀποκατάσταση τῆς ὀρθογραφίας καὶ τὶς τελείως ἀπαραίτητες διορθώσεις ἢ ἐπιγραφή πρέπει νὰ ἀναγνωσθεῖ ὡς ἐξῆς:

† ΑΝΕΓΕΡΘΗ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ
 ΟΥΤΟΣ Ο ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΚΑΙ ΘΕΙ-
 ΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟ-
 ΛΑΟΥ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ
 5 ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΚΥ[Ρ] ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
 [ΑΠΟ] ΚΩΜΗΝ ΡΗΤΙΝΑ ΚΑΙ ΕΚ ΤΟΥ
 ΧΩΡΙΟΥ ΓΙΑΝΝΙΤΕΛΙΑ-
 ΝΗ
 ΚΑΙ ΓΙΩΡΓΑΚΗ ΚΑΡΑ-
 10 ΔΗΜΑ ΚΑΙ ΝΙΚΟΛΑ ΠΑΠ-
 ΑΖΟΓΛΟ ΚΑΙ ΓΙΑΝΝΗ ΚΡ-
 ΑΝΑΚΗ
 ΕΠΙ ΕΤΟΥΣ Χ(ΡΙΣΤ)ΟΥ ΑΖΛΗ'.

Ἦτοι: «Ἀνεγέρθη ἐκ βάθρων οὗτος ὁ πάνσεπτος καὶ θεῖος ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου διὰ συνδρομῆς τοῦ Οἰκονόμου κυ[ρ] Ἀθανασίου [ἀπὸ] κόμην Ρητίνα καὶ ἐκ τοῦ χωρίου Γιαννιτέλιανη καὶ Γιωργάκη Καραδέμα καὶ Νικόλα Παπάζογλο καὶ Γιάννη Κρανάκη ἐπὶ ἔτους Χ(ριστ)οῦ ἀψη'».

Ἡ ἐπιγραφή ἔχει κάποιες ἰδιοτυπίες ὡς πρὸς τὴ μορφή ὠρισμένων γραμμάτων, πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι ὁ τεχνίτης, ποὺ σκάλισε τὸ σταυρὸ καὶ τὴν ἐπιγραφή, ἢ γνώριζε τὴ γραφὴ τῶν γραμμάτων τῆς ἐποχῆς του ἢ μιμήθηκε τὴ γραφὴ προγενεστέρων ἐπιγραφῶν. Ἀπὸ τὶς ἰδιοτυπίες τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς σὲ σύγκριση μὲ τὰ σημερινὰ στοιχεῖα τῆς τυπογραφίας σημειώνουμε τὰ ἐξῆς:

Ζ = Α, Π = Γ, Δ = Δ, Θ = Ε, Ι = Ι, Ν = Ν, Ϛ = ΟΥ, Π = Π, C ἢ S = Σ
 καὶ Τ = Τ.

Εἰκ. 2. Ἡ παλαιότερη ἐπιγραφή τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ζιώψης (1738).

Ίσως ή πιό παράξενη από αυτές είναι ή γραφή του Ν. Άπό τὰ 15 Ν τής έπιγραφής τὰ 14 είναι άνάποδα, ενώ μόνο τὸ πρώτο είναι κανονικό. Τὸ φαινόμενο δὲν είναι ασύνηθες, αφού τέτοιο Ν μπορούμε νὰ άνεύρουμε καί σὲ άλλες μεταβυζαντινές έπιγραφές του έλλαδικου χώρου⁹.

Ό συντάκτης ή ὁ χαράκτης τής έπιγραφής δὲν πρέπει νὰ καυχίεται για τήν ὀρθογραφία του καί τις συντακτικές του γνώσεις, αφού έχει ίσοπεδωτικές τάσεις καί γράφει τή δίφθογγο **αι** με **ε**, τὰ **ει**, **η**, **οι** καί **υ** με **ι** καί τὸ **ω** με **ο**. Όπωσδήποτε παρέλειψε τὸ γράμμα **ρ** από τή λέξη **κύρ**, τήν πρόθεση **άπό** πριν από τή λέξη **κόμη**ν καί τὸ **ν** τής κατάληξης στὸ ὄνομα Ρητίνα, ενώ χρησιμοποίησε τοὺς λανθασμένους τύπους **άνεγέρθη** αντί **άνηγέρθη** καί Παπάζογλο¹⁰ αντί Παπάζογλου καί τέλος έγραψε με ένα **ν** τὰ ὀνόματα Γιάννης καί Γιαννιτέλιανη.

Τὸ σημαντικότερο ὅμως στοιχείο από τις ιδιοτυπίες τής έπιγραφής είναι ή δυσκολία άναγνωρίσεως του δευτέρου γράμματος τής χρονολογίας, δηλαδή του γράμματος τῶν έκατοντάδων.

Για τήν έπίλυση του προβλήματος πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε έσωτερικά στοιχεία τής ίδιας τής έπιγραφής. Κατ' αρχάς πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι ή έπιγραφή δὲν προέρχεται από τή βυζαντινή περίοδο (324-1453):

α) Διότι σ' αὐτή χρησιμοποιεῖται τὸ έτος από τή γέννηση του Χριστου καί ὄχι από τήν κτίση του κόσμου. Ός γνωστόν, στή βυζαντινή έποχή ή χρονολογία ακολουθεῖ τὸ βυζαντινὸ χρονολογικὸ σύστημα, πὸ τοποθετοῦσε τὸ έτος δημιουργίας του κόσμου στὸ έτος 5508 πρὸ Χριστου¹¹. Με άφετηρία τὸ έτος αὐτὸ οἱ βυζαντινοὶ πρόγονοὶ μας διαμόρφωσαν τὸ δικὸ τους χρονολογικὸ σύστημα προσθέτοντας για κάθε έτος από τή γέννηση του Χριστου καί έξής μία μονάδα.

β) Διότι σ' αὐτή μνημονεύεται τὸ έπώνυμο Παπάζογλου, του ὁποίου τὸ δεύτερο συνθετικὸ είναι τουρκικῆς προελεύσεως (ογλου από τὸ οğul = γιός). Παπάζογλου σημαίνει ὁ γιός του Παπᾶ. Η

9. Ν. Κ. Μουτσοπούλου, *Συμβολή στή μορφολογία τής ελληνικῆς γραφής. Λεύκωμα βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν έπιγραφῶν*, Θεσσαλονίκη 1977, έπιγραφές ὑπ' αριθμ. 315 (άπό τή Σκόπελο, με ὄλα τὰ Ν άνάποδα), 414 (άπό τή Σιάτιστα Κοζάνης, με άνάποδο τὸ Ν του έτους αφνδ') κ.ά.

10. Ό χαράκτης τής έπιγραφής έκλαμβάνει τήν κατάληξη ὡς κλινόμενη, ενώ ή κατάληξη -ογλου κανονικά δὲν κλίνεται. Έχει τήν ίδια μορφή σ' ὄλες τις πτώσεις.

11. Για τὸ βυζαντινὸ χρονολογικὸ σύστημα βλ. Ε. Μιονι, *Εἰσαγωγή στήν ελληνική παλαιογραφία*, μτφρ. Ν. Μ. Παναγιωτάκη, Άθήναι 1979², σσ. 99-103.

διαπίστωση αὐτὴ μᾶς ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπιγραφή χαράχθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ὀπωσδήποτε μετὰ ἀπὸ τὴν παγίωση τῆς τουρκικῆς δουλείας στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο. Μπορεῖ μέρος τῆς Φθιώτιδας νὰ καταλήφθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ΙΔ' αἰῶνα¹², ἀλλὰ γιὰ ἐπίδραση τῶν Τούρκων ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων στὴν περιοχὴ αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ὀμιλοῦμε κυρίως μετὰ ἀπὸ τὴν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453).

γ) Διότι οἱ χαρακτῆρες ὠρισμένων γραμμάτων τῆς ἀνευρίσκονται σὲ ἐπιγραφὲς τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου. Τὸ δεύτερο ὅμως γράμμα τῆς χρονολογίας τῆς ἐπιγραφῆς δὲν μοιάζει μὲ τὰ γράμματα φ, χ, ψ, ω ποὺ ἀντιστοιχοῦν στοὺς ἀριθμοὺς 500, 600, 700 καὶ 800 (αφλη' = 1538, αχλη' = 1638, αψηλη' = 1738, αωλη' = 1838, πιθανὰ ἐτὴ χαράξεως τῆς ἐπιγραφῆς). Τὸ γράμμα αὐτὸ κατὰ προσέγγιση μοιάζει μὲ τὸ ζ (ζήτα) τῆς λέξεως Παπάζογλου ἀλλὰ δὲν εἶναι ζ. Κατηγορηματικῶς μάλιστα πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ μορφὴ του εἶναι πλήρης καὶ ὄχι ἀποτέλεσμα φθορᾶς τῆς πέτρας ἐξ αἰτίας τῶν δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν. Ἴσως λείπει μόνο τὸ κάτω μέρος τοῦ γράμματος, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε χῶρος γιὰ τὴ χάραξή του. Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς ἀναπότρεπτα μᾶς ἀνάγκασαν νὰ ἐπιλέξουμε ἀπὸ τὰ γράμματα τῶν ἑκατοντάδων (φ, χ, ψ, ω) τὸ γράμμα ποὺ μοιάζει περισσότερο μὲ τὸ γράμμα τῆς ἐπιγραφῆς μας. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ψ' (= 700). Ἄν λοιπὸν μεταγράψει κανεὶς τὸν ἀριθμὸ αψηλη', θὰ προκύψει ὁ ἀριθμὸς 1738.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Ζιώψης, λοιπόν, κτίστηκε τὸ ἔτος 1738. Ἡ χρονολόγησις αὐτὴ βρίσκεται κοντὰ στὴν ἀλήθεια. Αὐτὸ θὰ τὸ διαπιστώσει κανεὶς, ἂν συγκρίνει μορφὲς γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς μὲ γράμματα ἐπιγραφῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνα ἀπὸ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο. Αὐτὸ κατεξοχὴν φαίνεται ἀπὸ τὴ γραφὴ τῶν Δ = Δ και Π = Π¹³.

12. Ἦδη τὸ 1393 ὁ μεγάλος στρατηγὸς Ἐβρενὸς μπέης κατέλαβε τὴ Θεσσαλία καὶ μετὰ ταῦτα οἱ Ὄθωμοι συνέχισαν τὶς κατακτήσεις τους καὶ στὴν ὑπόλοιπὴ Ἑλλάδα. Βλ. σχετικὰ D. M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, New York 1972, σσ. 316-317. G. Ostrogorsky, *Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους*, μτφρ. Ἰ. Παναγοπούλου, τ. 3, Ἀθῆναι 1981, σσ. 250-251. Πρβλ. Ἰ. Γ. Βορτσέλα, *Φθιώτις ἢ πρὸς νότον τῆς Ὀθροῦς ἤτοι Ἀπάνθισμα ἱστορικῶν καὶ γεωγραφικῶν εἰδήσεων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*, ἐν Ἀθῆναις 1907, σσ. 338 ἔξ.

13. Στὸ ἔργο τοῦ καθηγητῆ Ν. Κ. Μουτσοπούλου, *Συμβολὴ στὴ μορφολογία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς. Λεύκωμα βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἐπιγραφῶν*, Θεσσαλονίκη 1977, ἐπισημάναμε ὅτι ἡ κάθετη γραμμὴ στὸ μέσον τοῦ Π, ἄλλοτε μικρότερη καὶ ἄλλοτε μεγαλύτερη καὶ μερικὲς φορὲς ἴση μὲ τὶς ἄλλες δύο κάθετες γραμμὲς γιὰ πρώτη φορὰ ἀπαντᾷ σὲ ἐπιγραφὲς τῆς γ' δεκαετίας τοῦ ΙΗ' αἰῶνα. Μὲ τὴ μορφὴ αὐτὴ

Τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς, ἂν συγκριθεῖ μὲ ἄλλες γνωστὲς σύγχρονες τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, εἶναι πολὺ λιτό¹⁴. Μᾶς δίνει μόνο πέντε πληροφοριακά, ὁπωσδήποτε βασικά, στοιχεία: α) τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς ἐργασίας (ἀνέγερση ἐκ βάθρων), β) τὸ ὄνομα τοῦ ναοῦ (ἅγιος Νικόλαος), γ) τὰ ὀνόματα τῶν τεσσάρων χορηγῶν - συνδρομητῶν, δ) τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς τοῦ ἐνὸς τῶν χορηγῶν καὶ ε) τὸ ἔτος τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ. Παραδόξως ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή ἀπουσιάζει τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀρχιερατείας τοῦ ὁποίου ἐκτελέστηκε τὸ ἔργο. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἱερέα τοῦ χωριοῦ. Συνήθως στὶς ἐπιγραφές, ὅταν πρόκειται γιὰ ἐνοριακὸ ναὸ χωριοῦ ἢ πόλεως, μνημονεύονται τὰ ὀνόματα τοῦ ἀρχιερέα καὶ τοῦ ἱερέα¹⁵. Ἡ παράλειψη τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχιερέα

τὸ Π χρησιμοποιεῖται στὶς ἐπιγραφές καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ. Βλ. ἐνδεικτικῶς τὶς ἐπιγραφές ὑπ' ἀριθμ. 305, 309, 311, 350, 363, 366, 367, 371, 373, 374, 378, 379, 380, 388, 389, 390, 400, 401, 402, 406, 407, 408, 409, 413, 417, 426, 431, 432, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 447, 451, 452, 456, 469, 474, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 486, 491, 502, 503, 507, 520, 522, 525. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ σημαίνει ὅτι ὁπωσδήποτε ἡ χάραξη τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴ Ζωύψη πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἐντὸς τοῦ ΙΗ' αἰῶνα.

14. Τὸ λιτὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς δὲν πρέπει νὰ δικαιολογηθεῖ μὲ τὸ ἐπιχειρήμα ὅτι εἶναι χαραγμένη πάνω σὲ πέτρα, σὲ σκληρὸ δηλαδὴ ὕλικό. Ἡ πλάκα τῆς ἐπιγραφῆς προέρχεται ἀπὸ μαλακὸ, εὐκολοπελέκητο καὶ εὐκολοχάρακτο λίθο. Συνεπῶς ἂν οἱ κτήτορες τοῦ ναοῦ ἤθελαν νὰ γράψουν περισσότερα στὴν ἐπιγραφή, ἀπλῶς ἔπρεπε νὰ ἐπιλέξουν ἄλλη πλάκα μὲ μεγαλύτερη ἐπιφάνεια.

15. Γιὰ νὰ γίνουν σαφεῖς οἱ «παραλείψεις» τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου Ζωύψης ἀλλὰ καὶ ἡ λιτότητά της, κατωτέρω παραθέτω τρεῖς ἐπιγραφές ποῦ ἐπισημάνθηκαν σὲ κώμες καὶ χωριὰ τοῦ εὐρυτανικοῦ καὶ τοῦ ἀγραφιωτικοῦ χώρου, δηλαδὴ ἀπὸ ναοὺς ποῦ βρισκονται, συγκριτικὰ, κοντὰ στὸ χωριὸ Ζωύψη. Σημειωτέον ὅτι καὶ οἱ τρεῖς ἐπιγραφές προέρχονται ἀπὸ τὸ πρῶτο ἡμῖς τοῦ ΙΗ' αἰ., εἶναι δηλαδὴ σύγχρονες τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου.

α) Ἁγίου Γεωργίου Ρεντίνας (ἔτος 1719): «*Ἀνιστορήθη ὁ θεῖος οὗτος καὶ πάνσεπτος ναὸς τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, διασηνδρομῆς δὲ καὶ ἐξόδου τῶν τιμωπάτων καὶ ἐγγενεστάτων ἀρχόντων καὶ κληρικῶν τῆς πολιτείας Ρεντίνης, ἀρχιερατεύοντος τοῦ θεοφιλεστάτου καὶ λογιωτάτου ἐπισκόπου κυρίου κυρίου Ζωσιμά, προεστεινόντος δὲ τοῦ τιμωπάτου κυρίου κυρίου Κωνσταντίνου. Ἐτελεσθη διὰ χειρὸς ἐμοῦ Σεραφεῖμ ἱερομονάχου ἐκ τῆς Χίου καὶ Δημητρίου Ἁναγνώστου ἐκ Μετζόβου κατὰ τὸ σωτήριον ἔτος α.ψ.ι.θ.οῂ» (Ν. Κ. Μουτσοπούλου, *Συμβολὴ στὴ μορφολογία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς*, Νο 330, σ. 121. Ἡ ἐπιγραφή ἔχει δημοσιευθεῖ ἀπὸ πολλοὺς. Πρβλ. D. Quinn, «Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν τῇ Πινδικῇ χώρᾳ», *Ἀρμονία* 3 [1902] 61. Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἱεζεκιήλ, «Αἱ ἱεραὶ μοναὶ τῆς Πίνδου», *Θεολογία* 7 [1929] 35-36).*

β) Ἁγίας Σωτήρας Φραγκίστας (ἔτη 1725 καὶ 1732): «*Ἐν τῷ αἴματι τῆς κατασάρκα οικονομίας τοῦ Χ(ριστοῦ) Ἀνεκρινίσθη ἐκ θεμελίων οὗτος ὁ θεῖος καὶ ἱερός ναὸς τοῦ μεταμορφωθέντος σ(ωτή)ρ(ο)ς Χ(ριστοῦ) διεπιτροπῆς καὶ συνδρομῆς τοῦ πανοσιωπάτου ἐνιερομοναχοῦ πατᾶ κὺρ ..]οῖνου τοῦ ἐκομῆς Βούλπης καὶ διεξό-*

στην ἐπιγραφή τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἴσως ἐκφράζει μιὰ πρακτικὴ στὴν ἀνέγερση ἐνοριακῶν ναῶν σὲ μικρὲς ὄρεινὲς κοινότητες κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας: Νὰ κτίζεται πρῶτα ὁ ναὸς ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ καλεῖται ὁ ἐπίσκοπος νὰ τὸν ἐγκαινιάσει, ὅποτε ὁ τελευταῖος βρίσκεται πρὸ τετελεσμένων γεγονότων. Αὐτὸ ἰσχύει κατὰ μείζονα λόγο, ἂν δεχθοῦμε ὅτι ὁ συγκεκριμένος ναὸς ἦταν ὁ πρῶτος ἐνοριακὸς ναὸς τῶν κατοίκων τῆς Ζιώψης. (Φυσικὰ τὸ 1738 δὲν ἔφερε αὐτὸ τὸ ὄνομα τὸ χωριό).

Οἱ πληροφορίες τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσες. Ὅχι μόνον μᾶς ἐνημερώνουν γιὰ τὴν ἀνέγερση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Νικολάου στὴ Ζιώψη, ἀλλὰ καὶ φωτίζουν σχέσεις τοῦ χωριοῦ μὲ τὰ γειτονικὰ χωριά.

Ἡ φράση «Ἀνεγέρθη ἐκ βάθρων οὗτος ὁ πάνσεπτος καὶ θεῖος ναός...» εἶναι τεχνικὸς ὅρος ποὺ δηλώνει συνήθως τὸ χτίσιμο ναοῦ ἐκ θεμελίων. Συνεπῶς στὴν προκειμένη περίπτωση πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ζιώψης ἔκτισαν ἓνα νέο

δου τοῦ κυρ Χαντζηπαναγιώτου τοῦ ἐκόμης Κερασσοῦ, ἀρχιερατεύοντος του θεοφιλεστατου κυ(ρίου) Διονυσίου τοῦ εκ νησου Χιου.

† *Και εν τῷ ἀψλβ' ἱστορίθῃ διασυνδρομῆς (καὶ ἐξόδου των ανωθεν γεγραμμένων, ἀρχιερατεύοντος (τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου (κυρ)ίου Διονυσίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων)* (Ν. Κ. Μουτσοπούλου, *Συμβολὴ στὴ μορφολογία τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς*, Νο 362, σ. 136. Τὴν ἐπιγραφή ἔχει δημοσιεύσει ὁ Π. Ἰ. Βασιλείου, «Ἀνηγέρθη ὁ πάνσεπτος καὶ ἱερὸς οὗτος ναός...». *Ἐπιγραφὲς καὶ σημειώσεις ἀπὸ τὰ μοναστήρια καὶ τὶς ἐκκλησιᾶς τῆς Εὐρυτανίας*, Φθιώτις 4 [1958] 21. Στὴ δημοσίευσή αὐτὴ παρατηροῦνται πολλὲς παραναγνώσεις).

γ) *Μονὴ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος στὴ Βράχα (ἔτος 1745):* «Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ θεμελίων ἐν ἔτει ἀψμῆ. Ἐπὶ Δαμασκηνοῦ δὴ ταπεινοῦ καὶ ἡγουμένου κατεσκευάσθη τὸ παρὸν φαιδρὸν ἔργον. Μέννησω, Χ(ριστ)έ, τῶν καρποφορησάντων. Οἴκτειρον, Χ(ριστ)έ, τοὺς ἐνθάδε οἰκοῦντας. Διὰ συνδρομῆς Δαμασκηνοῦ γουμένου τοῦ ἐξ Ἄρτης χωρίου ὄντος καὶ διὰ ἐξόδου τοῦ ἐξ Ἀγίας Τριάδος χωρίου τοῦ προσκηνητοῦ Γεωργίου καὶ τῆς συμβίου Ἀφέντως καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῶν καὶ διαδόχου Δήμου προσκηνητοῦ ἔπειτα ἐγεγόνει. Ἐτελειώθη ἅπασα ἡ μονὴ αὕτη ἀρχιερατεύοντος κυροῦ Νεκταρίου. Εἴληφε τέρμα ἡ ταύτης ἱστορία ἐν τῷ ἀψνῶ ἔτει τῷ σωτηρίῳ ἀγούστου ις'» (Ν. Κ. Μουτσοπούλου, *Συμβολὴ στὴ μορφολογία τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς*, Νο 417, σ. 158. Τὴν ἐπιγραφή δημοσίευσαν οἱ: D. Quinn, «Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν τῇ Πινδικῇ χώρα», *Ἀρμονία* 3 [1902] 66. Π. Ἰ. Βασιλείου, «Ἀνηγέρθη ὁ πάνσεπτος καὶ ἱερὸς οὗτος ναός...», *Φθιώτις* 4 [1958] 271 καὶ 339, ὑποσημ. 22 [κατ' ἀντιγραφή τοῦ Γ. Πάστρα, ἐπιμελητῆ Ἀρχαιοτήτων]. Ἀ. Ὁρλάνδος - Μ. Θεοχάρη, *Αἱ ἐπὶ τῆς Πίνδου ἱεραὶ μοναὶ Βράχας καὶ Ρεντίνης*, ἐν Ἀθήνας 1961, σ. 4 [Ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα τοῦ 1958]. Καὶ στὴν ἀνάγνωση τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς, σὲ σύγκρισή μὲ τὸ κείμενο ποὺ παρουσιάζει ὁ καθηγητὴς Ν. Μουτσόπουλος, παρατηροῦνται παραναγνώσεις). Σημειωτέον ὅτι καὶ οἱ τρεῖς ἀνωτέρω ἐπιγραφὲς εἶναι γραμμένες πάνω σὲ σοβατισμένους ἐπιφάνειες τῶν τοίχων καὶ ὄχι χαραγμένες πάνω σὲ πέτρα.

ναδὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου σὲ χῶρο ὅπου παλαιότερα δὲν ὑπῆρχε ὁμώνυμος ναός. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ διατυπώσῃ ἕνα σωρὸ ὑποθέσεις: Ἡ ὅτι ἦταν ὁ πρῶτος ναὸς τοῦ χωριοῦ, ποὺ συγκροτήθηκε πρόσφατα μὲ τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ προϋπάρχοντος οἰκισμοῦ, ἢ ὅτι ὁ νέος ναὸς κτίστηκε σὲ ἀντικατάστασιν προγενέστερου ναοῦ ποὺ εἶχε ἐρειπωθεῖ εἴτε ἀπὸ σεισμό εἴτε ἀπὸ τὴ φθορὰ τοῦ χρόνου.

Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τέσσερα πρόσωπα βοήθησαν οἰκονομικῶς γιὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου: Ὁ Οἰκονόμος Ἀθανάσιος, ὁ Γιωργάκης Καραδήμας, ὁ Νικόλας Παπάζογλου καὶ ὁ Γιάννης Κρανάκης. Ὁ Οἰκονόμος ἢ Οἰκονόμου Ἀθανάσιος δὲν ἦταν κάτοικος τῆς Ζιώψης. Ὡς τόπος προελεύσεώς του ἀναφέρονται ἡ κώμη Ρητίνα καὶ τὸ χωρίο Γιαννιτέλιανη. Ἡ μνεῖα καὶ τῶν δύο ὀνομάτων μᾶς ὑπαγορεύει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὁ Οἰκονόμος καταγόταν ἀπὸ τὴ Γιαννιτέλιανη, ἀλλὰ ἦταν μόνιμος κάτοικος τῆς Ρητίνας. Ἐὰν ὁ τόπος διαμονῆς τοῦ Οἰκονόμου δὲν πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ μακριὰ ἀπὸ τὴ Ζιώψην, τότε ἡ Ρητίνα πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴ Ρεντίνα¹⁶. Ὡς γνωστὸν, ἡ Ρεντίνα τῶν θεσσαλικῶν Ἀγρῶν βρίσκεται βορείως τοῦ χωριοῦ, σήμερα στὸ νομὸ Καρδίτσας, καὶ σὲ μικρῇ σχετικὰ ἀπόστασιν σὲ σύγκρισιν μὲ τὶς ἄλλες κῶμες τοῦ φθιωτικοῦ χώρου (Πατρατζίμι = Ὑπάτη¹⁷, Ἀγᾶ = Σπερχειάδα¹⁸, Βαρυμπόπη = Μακρακώμη¹⁹), σὶς ὁποῖες ἦταν ἀναγκασμένοι οἱ κάτοικοι τῆς Ζιώψης νὰ μεταβαίνουν, τουλάχιστον στὰ παζάρια τους, γιὰ ἀγορὰς, πωλήσεις καὶ ἀνταλλαγὰς ζώων καὶ προϊόντων κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας (μόνο στὴν Ὑπάτη), ἀλλὰ κυρίως μετὰ ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ. Κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας

16. Τοῦτο μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ καὶ ἀπὸ τὶς γραπτὲς πηγές. Π.χ. σὲ μία ἐπιστολὴ τοῦ Εὐγενίου Γιαννοῦλη τοῦ Αἰτωλοῦ, ποὺ ἐγράφη στὶς 26 Ἀπριλίου 1675, ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ: «*Τῷ ὀσιωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς ἀνδράσι κυρίῳ κυρίῳ Θεωνᾷ τῷ τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς Ρητινῆς ἡγουμένῳ πανευλαβῶς ἐγχειρισθεί καὶ ὑγιῶς*» (Εὐγενίου Γιαννοῦλη τοῦ Αἰτωλοῦ, *Ἐπιστολές. Κριτικὴ ἔκδοσιν* ἐπιμέλεια Ἰ. Ε. Στεφανῆς καὶ Νίκη Παπατριανταφύλλου - Θεοδωρίδης, Θεσσαλονίκη 1992, ἀριθμ. 102, σσ. 18-20, σ. 247. Πρβλ. Ν. Παπατριανταφύλλου - Θεοδωρίδης, «Μιὰ συλλογὴ ἐπιστολῶν τοῦ Εὐγενίου Γιαννοῦλη καὶ ἄλλων λογίων τοῦ 17ου αἰῶνα», *Ἑλληνικά* 24 [1971] 84).

17. Γιὰ τὴν ἐτήσια ἐμποροπανήγυρσιν τῆς Ὑπάτης βλ. Ξ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, *Ἱστορία τῆς Ὑπάτης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*, Ἀθήναι 1959, σσ. 113-115. Πρβλ. Π. Ι. Τσιώνη, *Ὁ νομὸς Φθιώτιδας*, σ. 397.

18. Ἡ ἐμποροπανήγυρσιν τῆς Σπερχειάδας λειτουργοῦσε πρὶν ἀπὸ τὸ 1900, ἀλλὰ καθιερώθηκε μὲ Β.Δ. τῆς 17.8.1925 (Π. Ι. Τσιώνη, *Ὁ νομὸς Φθιώτιδας*, σ. 397).

19. Ἡ ἐμποροπανήγυρσιν τῆς Μακρακώμης καθιερώθηκε τὸ 1925 (Π. Ι. Τσιώνη, *Ὁ νομὸς Φθιώτιδας*, σσ. 396-397).

ή Ρεντίνα ή Ρενδίνα ή Ρενδύνα ήταν ένα από τὰ μεγαλύτερα χωριά τῶν 'Αγράφων, ἀφοῦ κατὰ τὸν γάλλο διπλωμάτη καὶ περιηγητὴ F. Rouqueville στὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΘ' αἰ. εἶχε 400 οἰκογένειες κατοίκους (δηλαδὴ περίπου 2.000 ἄτομα)²⁰. Συγχρόνως τὸ χωριὸ αὐτὸ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ εὐπορότερα χωριά τῆς περιοχῆς, διότι οἱ κάτοικοί του ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ μεταξοκαλλιέργεια, ἐνῶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀποδημοῦσαν κυρίως στὶς παραδουνάβειες ἡγεμονίες. Ἡ Ρεντίνα εἶχε τὴν τύχη νὰ διαθέτει δραστήριους καὶ φιλογενεῖς ἄντρες, ποὺ πολὺ ἐνωρὶς ἀνέλαβαν στὰ χέρια τους τὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση καὶ προσέφεραν πολλὰ στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τους. 'Αξίζει νὰ μνημονευθοῦν ὁ Μαυροειδῆς, ὁ Λάμπρος Μαυροειδῆς (ΙΣΤ' αἰ.), ὁ Κωνσταντῖνος Λάμπογλους, ὁ Κωνσταντῖνος Ζαχαράκης, ὁ Δημήτριος Τσολάκογλους (ἀπὸ τὸ 1775 ὡς τὸ 1817) καὶ ὁ Γιαννακὸς 'Αντωνίου (μέσα τοῦ ΙΘ' αἰ.). Τὰ προνόμια ποὺ εἶχαν παραχωρήσει οἱ Τοῦρκοι στὸ χωριό, ἢ μεταξοβιοτεχνία ποὺ γνώριζε ἰδιαίτερη ἀκμὴ καὶ τέλος τὰ χρηματικὰ ἐμβάσματα ποὺ ἀπέστελλαν οἱ ἀπόδημοι Ρεντινιώτες στοὺς συγγενεῖς τους στὸ χωριὸ κατέστησαν τὴ Ρεντίνα ὀνομαστὴ ὄχι μόνον στὴ Θεσσαλία, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. 'Απτὴ ἔκφραση τῆς εὐημερίας τῶν Ρεντινιωτῶν ἀποτελοῦσαν οἱ μεγαλοπρεπεῖς πύργοι καὶ οἱ ἐκκλησιῆς καὶ μονῆς ποὺ κτίστηκαν κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ πύργοι ἐσωτερικὰ ἦταν στολισμένοι μὲ μεγάλη πολυτέλεια, ἐνῶ ἐξωτερικὰ εἶχαν τὴ μορφὴ πραγματικῶν φρουριῶν, γιὰ νὰ μποροῦν οἱ κάτοικοί τους νὰ ἀποκρούουν τὶς ληστρικές ἐπιδρομὲς τῶν ἄτακτων ἀλβανικῶν σιφῶν. 'Απὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήρια τῆς ἐποχῆς ἀξιομνημόνευτα εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ 'Αγίου Γεωργίου καὶ ἡ μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου²¹.

20. F. Rouqueville, *Voyage de la Grèce*, τ. 4, Paris 1826, σ. 17. Τὴ θέση τοῦ Rouqueville ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ ἄγγλος περιηγητὴς W. M. Leake, κατὰ τὸν ὁποῖον, ὅταν ἐπισκέφθηκε τὰ 'Αγροφα, ἡ Ρεντίνα ἦταν ἡ κυριότερὴ τους κωμόπολις μὲ 450 σπίτια, πρῶην ἔδρα τῆς δημογεροντίας τῶν 'Αγράφων, ἐνῶ μετὰ ἀπὸ αὐτὴν σὲ σπουδαιότητα ἔρχονταν τὸ Πετρίλλο, ἡ Καστανιά καὶ τὸ Φανάρι (*Travels in Northern Greece*, τ. 4, London 1835, σσ. 269-270. Πρβλ. Ν. Κ. Γιαννοῦλη, «Θεσσαλοὶ ἀγωνιστῆς τοῦ 1821. 'Αρχαεὶκό ὕλικό», *Θεσσαλικά Χρονικά* 12 [1977-1979] 18).

21. Γιὰ τὴ Ρεντίνα ἢ Ρενδίνα ἢ Ρενδύνα ὑπάρχει ἀρκετὴ βιβλιογραφία. Βλ. μετὰξὺ τῶν ἄλλων: Π. 'Αραβαντινοῦ, *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου τῶν τε ὁμόρων 'Ελληνικῶν καὶ Ἰλλυρικῶν χωρῶν διατρέχουσα κατὰ σειρὰν τὰ ἐν αὐταῖς συμβάντα ἀπὸ τοῦ σωτηρίου ἔτους μέχρι τοῦ 1854*, τ. 1, ἐν 'Αθήναις 1856, σ. 256, σημ. 1, τ. 2, ἐν 'Αθήναις 1857, σ. 142. Μ. Κ. Παρὰνίκα, *Σχεδιάσμα περὶ τῆς ἐν τῷ 'Ελληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμῶν ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ.Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (ΙΘ') ἑκατονταετηρίδος*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867, σ. 93. D. Quinn, «Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν τῇ Πινδικῇ χώρᾳ», *Ἀρμονία* 3 (1902) 54-64. 'Ι.

Ἡ ἐπισήμανση τοῦ χωριοῦ Γιαννιτέλιανη ὅπωςδῆποτε δὲν εἶναι εὐκόλο ἔργο, διότι δὲν μαρτυρεῖται στίς γνωστὲς πηγὲς χωριὸ μὲ τέτοιο ὄνομα. Ἐὰν ὅμως ληφθεῖ ὑπ' ὄψη τὸ γεγονός ὅτι ὁ Οἰκονόμος Ἀθανάσιος κατοικοῦσε στὴ Ρεντίνια, τότε τὸ χωριὸ τῆς καταγωγῆς του θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ἐκεῖ κοντά. Τέτοιο κοντινὸ χωριὸ εἶναι ἡ Γιαννιτσοῦ καὶ μάλιστα ἡ Παλαιὰ Γιαννιτσοῦ, ἡ ὁποία

Σπετσιέρη, «Χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι», *Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας* 8 (1909) 68-73. Σπ. Π. Λάμπρου, «Ἐνθυμήσεων ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη» (Ἀρ. 1-562), *Νέος Ἑλληνομνήμων* 7 (1910-1911) 247, 249, 257, 259, 266, 267 (ὑπ' ἀριθμ. 481, 483, 484, 490, 491, 520, 525, 547, 548). Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἱεζεκιήλ, «Αἱ ἱεραὶ μοναὶ τῆς Πίνδου», *Θεολογία* 7 (1929) 30-37 (= *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, τ. 1, ἐν Βόλῳ 1947, σσ. 172-178). Τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ ἱερὰ μητρόπολις Φαναριοφερσάλων διὰ μέσου τῶν αἰώνων», *Θεολογία* 7 (1929) 254-256. Ν. Σπυροπούλου, «Τὰ Ἄγραφα πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως. Δημήτριος Τσολάκογλου», *Θεσσαλικά Χρονικά* 1 (1930) 80-84. Τοῦ αὐτοῦ, «Τὰ Ἄγραφα τῆς Θεσσαλίας. Ἱστορικὰ καὶ λαογραφικὰ σημειώματα», *Θεσσαλικά Χρονικά* 2 (1931) 169-184. Ἱεζεκιήλ, μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων, «Ἀρχιερεῖς Ἀγραφιῶται», *Θεσσαλικά Χρονικά* 3 (1932) 99. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἀρχιερατικὸν ἐπιτίμιον», *Θεολογία* 10 (1932) 355-357 (= *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, τ. 1, σσ. 566-569). Ν. Κ. Σπυροπούλου, «Ἀνέκδοτα τινα χειρόγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἑπαναστάσεις τῶν Θεσσαλῶν κατὰ τῆς Τουρκίας», *Θεσσαλικά Χρονικά* 3 (1932) 103, 106, 107. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἀπὸ τὴν Ρεντίναν τῶν Ἀγράφων», *Θεσσαλικά Χρονικά* 4 (1933) 162-165. Ν. Ι. Γιαννοπούλου, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Θεσσαλίας», *Θεολογία* 13 (1935) 32. Σ. Κ. Βαμβάκου, «Θεσσαλικὸν ἠρῶον», *Θεσσαλικά Χρονικά* 5 (1936) 150-154, 157. Τρ. Ε. Εὐαγγελίδου, *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας (Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι Καποδιστριαίου)*, τ. 1, ἐν Ἀθήναις 1936, σ. 280. Μ. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941, σ. 96. Β. Σκουβαρᾶ - Κ. Μακρῆ, *Ἀρχαιολογικὸς καὶ τουριστικὸς ὁδηγὸς Θεσσαλίας*, Βόλος 1958, σσ. 383-386. Δ. Σ. Λουκάτου, «Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ Θεσσαλικά Ἄγραφα (7 - 27 Ἰουλίου 1959)», *Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου* 11-12 (1960) 308-312. Π. Ι. Βασιλείου, *Εὐρυτάνες ἀγωνιστὲς τοῦ Εἰκοσιένα*, Ἀθήνα 1959, σσ. 8-12. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Μὲ σύντομην ἐπισκόπησιν τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρυτανίας, τῶν μοναστηριῶν, καὶ τῶν σχολῶν τῆς*, Ἀθήνα 1960, σσ. 40, 95, 106, 109-111, 113, 117-119, 190-191. Π. Ἀραβαντινοῦ, *Βιογραφικὴ συλλογὴ λογίων τῆς Τουρκοκρατίας*. Εἰσαγωγὴ ἐπιμέλεια Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἰωάννινα 1960, σσ. 92, 208. Ἄ. Ὁρλάνδου - Μ. Θεοχάρη, *Αἱ ἐπὶ τῆς Πίνδου ἱεραὶ μοναὶ Βράχας καὶ Ρεντίνης*, ἐν Ἀθήναις 1961, σσ. 5-12. Β. Σκουβαρᾶ, Ρεντίνια, *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* 10 (1967) 790-791. Σπ. Κοκκίνη, *Τὰ μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος. Ὀδηγὸς. Ἱστορία. Θεσσαυροί. Βιβλιογραφία. Μὲ παράρτημα δεκαπέντε κεμενῶν καὶ στατιστικῶν πινάκων*, Ἀθήναι 1976, σσ. 19-20. Ν. Κ. Γιαννοῦλη, «Θεσσαλοὶ ἀγωνιστὲς τοῦ 1821. Ἀρχεαῖο ὑλικόν», *Θεσσαλικά Χρονικά* 12 (1977-1979) 18, 19, 20, 29-31. Κρυσταλλία Μαντιανά, Σταυρούλα Σδρολία, Β. Τσαντήλας, Χ. Ἰντζεσίσογλου, Λ. Χατζηαγγελάκης, *Ἄγραφα. Ἐκκλησίαι καὶ μοναστήρια, ἀρχαιολογικοὶ χώροι, παραδοσιακὰ κτίσματα*, 1992, σσ. 25-28.

βρίσκεται νοτιοανατολικά τῆς Ρεντίνας καὶ ἀπέχει ἀπὸ αὐτὴν λίγα χιλιόμετρα. Μάλιστα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ἦταν τὸ μεγαλύτερο χωριὸ τῆς ἐπαρχίας τῶν Πολιτοχωριῶν τοῦ καζᾶ τοῦ Πατρατζικίου (Νέων Πατρῶν, Ὑπάτης), ἀφοῦ κατὰ τὸν F. Rouqueville εἶχε 300 οἰκογένειες κατοίκους (περίπου 1.500 ἄτομα)²². Τὰ ἴδια τὰ ὄνόματα (Γιαννισσοῦ - Γιαννιτέλιανη) ὠθοῦν στὴ διατύπωση ὑποθέσεως γιὰ ταυτισμὸ τους. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ Γιαννισσοῦ περιλαμβανόταν στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῶν Ἀγρᾶφων καὶ διατηροῦσε καλὲς σχέσεις μὲ τὴ Ρεντίνα, ἀδιάφορο ἂν διοικητικὰ ἀνήκε στὸν καζᾶ τοῦ Πατρατζικίου αἱ ἐκκλησιαστικὰ στὴ μητρόπολη τῶν Νέων Πατρῶν.

Οἱ ἀνωτέρω ὑποθέσεις γιὰ τὸν τόπο κατοικίας τοῦ Οἰκονόμου Ἀθανασίου ἐπιβεβαιώνονται κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο ἀπὸ τὶς πηγές. Ὅχι μόνον συναντᾶμε τὴν οἰκογένεια Οἰκονόμου στὴ Ρεντίνα, κατὰ τὸ πρῶτο ἡμῶν τοῦ ΙΗ' αἰ., ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸν Ἀθανάσιο Οἰκονόμου. Τὴν πιὸ σημαντικὴ πληροφορία ὡς πρὸς τὸ σημεῖο αὐτὸ μᾶς τὴν παρέχει ἓνα ἔγγραφο τῆς ἱερέας μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στὸν Φουρνᾶ τῶν Ἀγρᾶφων ποῦ ἐπιγράφεται «*Ἡ ὁμολογία τοῦ τόπου ἐν ᾧ ὠκοδόμητο τὸ θεῖον τοῦτο καὶ ἱερὸν μονύδριον*». Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ποῦ συνετάγη τὸν Ἰούλιο μῆνα τοῦ 1738, δηλαδὴ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο κίστηκε καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Νικολάου στὴ Ζιώψη, τὸ ὑπογράφει μεταξὺ τῶν ἄλλων καί: «*Ὁ ἐκ Ρενδίνης Οἰκονόμος Δημήτριος ἱερεὺς Κωνσταντινίδης μετὰ τῶν λοιπῶν μου ἀγαθέλφων Ἰωάννου, Ἀθανασίου, Ἀντωνίου καὶ Γεωργίου Ἀναγνώστου, μάρτυρες εἰς τ' ἀνωθεν*»²³. Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς ὑπογραφῆς - μαρτυρίας τοῦ ἱερέα Οἰκονόμου Δημητρίου γίνεται σαφὲς ὅτι ἡ εὐρύτερη οἰκογένεια εἶχε τουλάχιστον πέντε ἄρρενα μέλη, τοὺς Δημήτριο, Ἰωάννη, Ἀθανάσιο, Ἀντώνιο καὶ Γεώργιο. Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ πρῶτος ἦταν ἱερέας, ἐνῶ ὁ τελευταῖος ἔφερε τὸν τίτλο τοῦ ἀναγνώστη. Τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας αὐτῆς, ἂν καὶ ἦσαν κάτοικοι τῆς Ρεντίνας, ἐνδιαφέρονταν καὶ γιὰ τὰ προβλήματα τῶν χωριῶν ποῦ βρίσκονταν κοντὰ στὴν ιδιαίτερη πατρίδα τους. Ἔτσι τὸν Ἰούλιο μῆνα τοῦ 1738 ἔσπευσαν στὸν Φουρνᾶ, γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴ συγκρότηση καὶ τὴ λειτουργία τῆς μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τὸ χτίσιμο τῆς ὁποίας εἶχε

22. F. Rouqueville, *Voyage de la Grèce*, τ. 4, Paris 1826², σσ. 69-70. Μεγάλα χωριά μετὰ ἀπὸ τὴ Γιαννισσοῦ στὴν ἴδια ἐπαρχία ἦταν τὸ Μαυρίλο μὲ 150 οἰκογένειες καὶ ἡ Κάψη μὲ 150 οἰκογένειες (καὶ τὰ τρία χωριά μαζί, Μεγάλη, Μεσαία καὶ Πέρα). Ἡ Βαρυμπόπη (Μακροκώμη) τότε εἶχε μόλις 40 οἰκογένειες.

23. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ βλ. τοῦ Χ.Σ. Χατζηθάγου, *Διονυσίου ἱερομονάχου Κώδιξ τῆς ἱερέας μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τοῦ Φουρνᾶ τῶν Ἀγρᾶφων μετὰ ἱστορικῆς εἰσηγήσεως τοῦ τόπου ὑπὸ...*, ἐν Ἀθήναις 1938, σσ. 41-43 (ἐν Ἀθήναις 1963², σσ. 30-32).

ἀρχίσει τὸ ἔτος 1733 ἀπὸ τὸν ἱερομόναχο Διονύσιο, «τὸν ἐκ Φουρνᾶ ἱστοριογράφου» καὶ συντάκτη τῆς γνωστῆς καὶ μοναδικῆς «Ἑρμηνείας τῆς ζωγραφικῆς τέχνης»²⁴. Τὸ ἴδιο ἔτος ὁ Ἀθανάσιος Οἰκονόμος προσέφερε οἰκονομικὴ βοήθεια (συνδρομὴ) γιὰ τὴν ἀνέγερση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴ Ζιώψη. Οἱ πρωτοβουλίες αὐτὲς τῶν ἀδελφῶν Οἰκονόμου ἀπὸ τὴ Ρεντίνα παίρνουν εὐρύτερες διαστάσεις, ἂν κανεῖς λάβει ὑπ' ὄψη του ὅτι τὰ τρία χωριὰ τῶν δραστηριοτήτων τους ἀνήκαν σὲ τρεῖς διαφορετικὲς ἐπισκοπές, ἢ Ρεντίνα στὴν ἐπισκοπὴ Θαυμακοῦ, ὁ Φουρνᾶς στὴν ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγρᾶφων καὶ ἡ Ζιώψη στὴ μητροπόλη Νέων Πατρῶν.

Οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς χορηγοί, Γιωργάκης Καραδήμας, Νικόλας Παπάζογλου καὶ Γιάννης Κρανάκης φαίνεται ὅτι κατάγονταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Ζιώψη. Σήμερα στὸν Ἅγιο Γεώργιο καὶ στὸ Νεοχωράκι (ὁ πρῶτος χωριὸ καὶ τὸ δεύτερο οἰκισμὸς ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὸ χωριὸ Ζιώψη) δὲν ὑπάρχει κάποια οἰκογένεια ποὺ νὰ φέρει ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐπώνυμα. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπόδειξη ὅτι οἱ τρεῖς αὐτοὶ δὲν ὑπῆρξαν κάτοικοι τῆς Ζιώψης. Τὸ ἐπιβεβαιώνουν ὠρισμένα τοπωνύμια τοῦ χωριοῦ. Στὸ λόφο ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν τοποθεσίᾳ Βίγλα ὑπάρχει τοπωνύμιο ποὺ ὀνομάζεται στ' Κρανάκ' (= στοῦ Κρανάκη). Τὸ τοπωνύμιο αὐτὸ μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Γιάννης Κρανάκης ἦταν κάτοικος τῆς Ζιώψης καὶ μάλιστα στὴν τοποθεσίᾳ αὐτὴ εἶχε κτήματα. Σὲ τοπωνύμιο τοῦ χωριοῦ ἔχει διασωθεῖ τὸ πρῶτο συνθετικὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Καραδήμα. Συγκεκριμένα κάτω ἀπὸ τὸ ἐξωκλήσι τῆς Παναγίας καὶ τὸ Μέγα λ'θάρ' (= Μέγα λιθάρι) ὑπάρχει τοποθεσίᾳ μὲ τὸ ὄνομα στ' Καρᾶ τῆ λάκα (στοῦ Καρᾶ τῆ λάκα). Δὲν ἀποκλείεται, λοιπόν, νὰ ὑπάρχει κάποια σχέση μεταξύ τῆς οἰκογένειας τοῦ Καραδήμα καὶ τοῦ τοπωνυμίου αὐτοῦ. Ἡ ἐξαφάνιση τῶν τριῶν αὐτῶν ἐπωνύμων δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίζει. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὀφείλεται σὲ πολλοὺς λόγους: Ἐπειδὴ δὲν ἄφησαν ἀπογόνους· ἐπειδὴ δὲν ἀπέκτησαν ἄρρενα τέκνα· ἐπειδὴ ἄλλαξαν οἱ ἀπόγονοὶ τους ἐπώνυμα λόγω ἐπικρατήσεως παρωνυμίων - παρατσουκλίων· ἐπειδὴ ἐγκατέλειψαν τὸ χωριὸ καὶ ἐγκαταστάθηκαν σὲ ἄλλες περιοχές. Τὰ ἐπώνυμα αὐτὰ ἐξ ἄλλου τὰ συναντοῦμε ἀκόμη καὶ σήμερα σὲ χωριὰ τοῦ νομοῦ Φθιώτιδας.

Ἡ ἐπιγραφή, λοιπόν, στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸ χωριὸ Ἀσπρόκαμπος Φθιώτιδας μᾶς παρέχει πολὺτιμες πληροφορίες γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία τοῦ χωριοῦ:

24. Γιὰ τὴ μονὴ τοῦ Φουρνᾶ βλ. τὴν ἐργασία τῆς προηγούμενης σημειώσεως. Πρβλ. Π. Ι. Βασιλείου, *Ἡ ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγρᾶφων*, σσ. 76-77.

α) Ὅτι τὸ χωριὸ Ζιώψη (μετέπειτα Ἀσπροκάμπος) ὑφίστατο πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτος 1738, ἀφοῦ τότε εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ἐνοριακὸ ναό.

β) Ὅτι τὸ χωριὸ αὐτὸ διατηροῦσε στενὲς σχέσεις περισσότερο μὲ τὴ γειτονικὴ Ρεντίνα καὶ τὴν (Παλαιὰ) Γιαννιτσού, ἀπὸ τὴν ὁποία καταγόταν καὶ ὁ Ἀθανάσιος Οἰκονόμου, παρὰ μὲ τὸ Πατρατζίκιον (Ἵπάτη), πού ἦταν ἡ πρωτεύουσα τοῦ ὁμώνυμου καζᾶ καὶ ἀπεῖχε ἀρκετὰ χιλιόμετρα ἀπὸ τὴ Ζιώψη. Γι' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ καὶ ἡ περίπτωση μήπως τὸ χωριὸ Ζιώψη ἐκκλησιαστικῶς ἐξηρτάτο, τουλάχιστον γιὰ κάμποσο χρονικὸ διάστημα, ἀπὸ κάποια ἐπισκοπὴ τῆς μητροπόλεως Λαρίσης καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ μητρόπολη Νέων Πατρῶν.

Τὴν ἀνωτέρω θέση, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὶς στενὲς σχέσεις τῶν κατοίκων τῆς Ζιώψης μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ τῆς Ρεντίνας, τὴν ἐπικυρώνει καὶ τὴν ἐνισχύει ἓνα ἔγγραφο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ ὁποῖο ἐκδόθηκε στὶς 26 Ἰουνίου 1764 γιὰ τὴ μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς Ρεντίνας²⁵. Ἡ μονὴ αὐτὴ ἔκειτο, ὅπως ἀναφέρει τὸ ἔγγραφο, μεταξὺ τῶν χωριῶν Ρεντίνας, Ζιμοκόβου (Σμόκοβο, σήμ. Λουτροπηγὴ), Γιανιτζὸ (Γιαννιτσού), Προβολιάρη (Ροβολιάρη), Ζημιανὴ (σήμ. Δίκαστρο), Δράνιστα (σήμ. Κτημένη), Κάϊτζα (Καῖτσα, σήμ. Μακρορράχη), Πάπα (Πάππας, σήμ. Μεσοχώρι), Παλαιοκάστρου καὶ Ζόπα (Ζιώψη). Ἡ μονὴ εἶχε ἀνακαινισθεῖ περίπου τὸ 1724 καὶ εἶχε τιμηθεῖ μὲ σταυροπηγιακὴ ἀξία. Οἱ Ἀλβανοὶ ὁμως ἐπέδραμαν πολλὰ φορὲς στὴν περιοχὴ καὶ λεηλάτησαν τὴ μονή. Ἡ τελευταία δὲν ἔχασε μόνο ὀλόκληρη τὴν κινητὴ τῆς περιουσία, ἀλλὰ καὶ τὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα, πού ἀναφέρονταν στὴν ἴδρυσή τῆς, στὴ χορήγηση τῆς σταυροπηγιακῆς ἀξίας καὶ στὴν καταγραφή τῆς ἀκίνητης περιουσίας τῆς. Τότε οἱ κάτοικοι τῶν γύρω χωριῶν, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀνήκαν ἄλλα στὴ μητρόπολη Ν. Πατρῶν (Γιαννιτσού, Ζημιανὴ καὶ Ζιώψη), ἄλλα στὴν ἐπισκοπὴ Θαυμακοῦ (Ρεντίνα, Σμόκοβο, Δράνιστα, Καῖτσα, Πάππα) καὶ ἄλλα στὴν ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων (Παλαιοκάστρο²⁶,

25. Δ. Α. Ζακυθνοῦ, «Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας (1593-1798). Ἐκδιδόμενα ἐκ Παρισιακῶν κωδίκων», *Ἑλληνικά* 3 (1930) 444-447.

26. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Παλαιοκάστρο πού μνημονεύεται στὸ ἔγγραφο τοῦ 1764 (σ. 445, στ. 36-37) καὶ ἓνα ἄλλο χωριὸ τῆς σημερινῆς Φθιώτιδας ἀνήκε στὴ δικαιοδοσία τοῦ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων, τὸ Νεοχώριον, τὸ ὁποῖο ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα Γκοστριάδα. Τοῦτο μαρτυρεῖται σὲ ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸ 1683 (ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἰακώβου) γιὰ τὸ ζήτημα τῆς τετραγαμίας τοῦ Δήμιου τοῦ Κατζικᾶ, «ἀπὸ Νεοχωρίου τοῦ καλουμένου Γκοστριάδα, τῆς ἐπισκοπῆς Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων» (Μ. Ι. Γε-

Φουρνάς)²⁷, συνήλθαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ μαζὶ μὲ τὸν ἱερομόναχο Ἰωακείμ,

δ ε ὄ ν, *Κανονικὰ διατάξεις. Ἐπιστολαί, λύσεις, θεσπίσματα τῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου μέχρι Διονυσίου τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως*, τ. 1, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1888, σσ. 59-60. Πρβλ. Ἰ. Γ. Βορτσέλλα, *Φθιώτις*, σ. 393. Π. Ι. Βασιλείου, *Ἡ ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων*, σ.σ. 117-118). Μετὰ ἀκριβῶς ἀπὸ δέκα χρόνια (1793), ὅταν παραιτήθηκε ὁ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων Διονύσιος καὶ ἐξελέγη ὡς διάδοχός του ὁ Δοσίθεος Παναγιωτίδης (1793-1842), ὁ Διονύσιος κράτησε τὸ Καρπενήσι, τὸ Νεοχώρι καὶ τὴν Ἁγία Τριάδα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς παραιτήσεώς του: «*Παραιτοῦμαι τὴν ἐπαρχίαν μου ταύτην, ἔξω μόνον ἀπὸ τὴν κωμόπολιν Καρπενήσι, μετὰ τοῦ Νεοχωρίου Κοστριάδος καὶ Ἀγίας Τριάδος τῶν Ἀγράφων, τὰ ὁποῖα ταῦτα χωρία τὰ ἐκράτησα χάριν ψυχαγωγίας καὶ παραπλησίον μὲ γνώμην τοῦδε πανιερωτάτου μητροπολίτου Ἁγίου Λαρίσης καὶ εὐχαρίστησιν τοῦ διαδόχου μου κὺρ Δοσιθέου καὶ συγκατάνευιν τῶν τε ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐντιμοτάτων ἀρχόντων τῆς ἐπαρχίας μου ταύτης, τὰ ὁποῖα ταῦτα τρία χωρία, ἴητοι Καρπενήσι, Νεοχώριον καὶ Ἁγία Τριάς ἔχω νὰ δεσπόζω ἕως τέλους τῆς ζωῆς μου, ὥσπερ καὶ ἕως τοῦδε νὰ ἐνεργῶ τὰ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐν αὐτοῖς, νὰ ἀπολαμβάνω τὸ μνημόσυνον τοῦ ὀνόματός μου καθὼς καὶ ἕως τῶρα καὶ πᾶν ἐπιδικαίωμα καὶ εἰσόδημα τούτων κύριόν τε καὶ τυχηρόν, μετὰ τὸν θάνατόν μου δὲ καὶ ταῦτα νὰ ἔχουσι νὰ μείνουσι τοῦ διαδόχου μου τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων...*» (Κ. Ι. Δυοβουνιώτου, «Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως Λαρίσης», *Ἱερὸς Σύνδεσμος* 12 [1916], τευχ. 278, σ. 9. Τὸ κείμενο τῆς παραιτήσεως τοῦ Διονυσίου δημοσίευσε ὁ Π. Ι. Βασιλείου, *Ἡ ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων*, σσ. 188-189. Γιὰ τοὺς ἐπισκόπους Διονύσιο καὶ Δοσίθεο βλ. σσ. 185-203). Τὴν ἀνωτέρω πληροφορία ἐπιβεβαιώνει καὶ «ἐνθύμησις» τοῦ κώδικα τοῦ Γ. Ἰατρίδη, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Διονύσιος μετὰ ἀπὸ τὴν παραίτησή του ἐκαρπούτο «τὰ νενομισμένα δικαίωματα ἐκ τῆς πόλεως ταύτης (Καρπενήσιου), τοῦ τε Μεγάλου χωρίου καὶ τοῦ Νεοχωρίου τῆς Κοστριάδος». Ὅπως ὁποῖτε εἶναι ἀνακριβῆς ἢ ἀντικατάσταση τῆς Ἁγίας Τριάδος μὲ τὸ Μεγάλο χωρίον. Βλ. Ἄνω-νύμου, «Ἱστορικὰ σημεῖωματα», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος* 2 (1885-1889) 113-114. Σπ. Π. Λάμπρου, «Ἐνθυμήσεων ἡτο χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη» (*Ἄρ.* 1-562), Νο 445, σσ. 234-235. Π. Ι. Βασιλείου, *Ἡ ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων*, σσ. 185-187. Ὁ Π. Ι. Βασιλείου στὴ μνημνευθεῖσα ἐργασία του (σ. 117) προσθέτει καὶ ἓνα τρίτο χωριὸ τῆς σημερινῆς Φθιώτιδας στὴν ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων, τὴν Πιτωτᾶ. Δυστυχῶς ὁμως δὲν παραπέμπει σὲ καμμιά πηγὴ, γιὰ νὰ στηρίξει τὴν ἀποψή του αὐτῆ. Ὑπὲρ τῆς θέσεως τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Εὐρυτανίας μπορεῖ νὰ συνηγορεῖ ἡ ἀπουσία τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας τῶν Πολιτοχωριῶν τοῦ καζᾶ τοῦ Πατρατζικίου (Ἰπάτης), ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀποδεικτικὴ σημασία, ἀφοῦ τὸ ὄνομα ἀπουσιάζει καὶ ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας τῶν Ἀγράφων (θεσσαλικῶν καὶ εὐρυτανικῶν). Ὡς γνωστόν, τοὺς ἀνωτέρω καταλόγους ἡ ἔρευνα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ F. Rouqueville, *Voyage de la Grèce*, τ. 4, Paris 1826², σσ. 17-18, 21-22, 69-70.

27. Αὐτὴν τὴ σύγχυσι ὡς πρὸς τὴν ἐξάρτησι τῶν χωριῶν τῶν Ἀγράφων ἀπὸ τῆς γειτονικῆς ἐπισκοπῆς καὶ μητροπόλεως τὴν εἶχε ἐπισημάνει καὶ ὁ περιηγητὴς W. M. Leake: «*Ecclesiastically Agrafa is divided among several bishoprics. That of Thaumacum comprehends Rendhina and all the eastern extremity of Agrafa, with the excep-*

ήγούμενο τῆς μονῆς, καὶ ἀποφάσισαν νὰ βοηθήσουν ὅλοι, γιὰ νὰ ἐπανεέλθει ἡ μογὴ στὴν προηγούμενη κατάσταση καὶ λειτουργία τῆς. Ἐν συνεχείᾳ ἐκπρόσωποι τῶν ἀνωτέρω χωριῶν ποὺ βρισκόνταν καὶ ἐργάζονταν στὴν Κωνσταντινούπολη²⁸ μετέβησαν στὸ Πατριαρχεῖο καὶ

tion of Iannitzú, which is under the metropolitan of Neopatra» (Travels in Northern Greece, τ. 4, London 1835, σ. 271). Τὸ ὅτι ἡ Γιαννιτσού ἀνῆκε στῆ δικαιοδοσία τοῦ μητροπολίτη Νέων Πατρῶν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ., ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ μίαν ἐνέργεια τοῦ μητροπολίτη Νεοφύτου (1730-1756). Ὁ Νεόφυτος, λοιπόν, ἦταν «*ἄνθρωπος πολλὰ δειλός, ἥσυχος καὶ ἄκακος... Καὶ μὲ τὸ νὰ ἦτον δειλός καὶ ἥσυχος ἐξ αἰτίας τῶν Τούρκων ἐκτίσεν ὀσπίτιον εἰς τὴν Γιαννιτσοῦ καὶ ἐκάθησεν ἐκεῖ*» (Θ. Λαϊνᾶ, «*Ἡ Μητρόπολις Νέων Πατρῶν - Ὑπάτης*», *Στερεοελλαδικὴ Ἑστία* 1 [1960] 142). Σὲ καμμιά περίπτωση δὲν θὰ μπορούσε ὁ Νεόφυτος νὰ κατασκευάσει οἰκία καὶ νὰ ἐγκατασταθεῖ σὲ χωριὸ ποὺ δὲν ἀνῆκε στῆ δικαιοδοσία του. Ὑπάρχει ὁμως καὶ παλαιότερη μαρτυρία ποὺ δείχνει σαφέστατα ὅτι ἡ Γιαννιτσού ὑπαγόταν στὴν ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία τοῦ μητροπολίτη Νέων Πατρῶν. Εἶναι ἡ παραίτηση τοῦ Νέων Πατρῶν Νεοφύτου (1625-1639). Τὸ κείμενο εἶναι ἀχρονολόγητο, ἀλλὰ ὅπως ὁποῦν ἔχει γραφῆι τὸ ἔτος 1639, ἀφοῦ ἡ ἐκλογή τοῦ διαδόχου τοῦ Νεοφύτου, δηλαδὴ τοῦ Ἰωάσαφ, πραγματοποιήθηκε στὶς 22 Ἀπριλίου τοῦ 1639 καὶ μάλιστα στὸ «*κόμπνημα*» τῆς ἐκλογῆς του μνημονεύεται καὶ τὸ κείμενο τῆς παραίτησως τοῦ προκατόχου του: «*Ἐπειδὴ τῆς ἀγνωστῆς μητροπόλεως Νέων Πατρῶν ἀπροστατεῖτου μεινάσης ὡς τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεῦντος κύρ Νεόφυτον οἰκιοθελῶς καὶ αὐτοπροαιρέτως παραίτησιν ποιησαμένου, καθὰ ἀντίκρ φαίνεται ἐν τῷ παρόντι κώδιμ...*» (Κώδ. 2 τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στὴν Κωνσταντινούπολη, f. 323^v. Πρβλ. Δ. Γ. Ἀποστολοπούλου - Π. Δ. Μιχαηλάρη, *Ἡ Νομικὴ Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου. Μία πηγὴ καὶ ἓνα τεκμήριο*. Α', Ἀθήνα 1987, σσ. 422-423). Ὁ Νεόφυτος φαίνεται ὅτι παραίτηθηκε γιὰ οικονομικοὺς λόγους. Δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ρυθμίσει τὰ χρεῆ καὶ τὶς ὀφειλὲς τῆς μητροπόλεως του πρὸς τρίτους. Παρέλαβε ἀπὸ τὸν προκατόχου του χρεὸς 116.000 γροσίων, ἐξόφλησε τὶς 66.000 καὶ ἀπέμειναν ἀκόμη 50.000. Τὴν ἐξόφληση τοῦ χρεὸς θὰ ἀνελάμβανε ὁ διάδοχός του, ὁ ὁποῖος ὀφείλε νὰ δίνει στὸν Νεόφυτο 200 γρόσια (δὲν ἀναφέρει, ἀν αὐτὸ θὰ γίνετο μὴν μία φορὰ ἢ κατὰ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα) καὶ νὰ τοῦ παραχωρήσει καὶ τέσσερα χωριά, νὰ τὰ ἔχει ὑπὸ τῆ δικαιοδοσία του καὶ νὰ συντηρεῖται ἀπὸ τὰ δικαιώματα: «*καὶ νὰ μᾶς ἀφύση καὶ τέσσερες χώρας νὰ ταῖς ἔχω ἕως οὗ ζῶ νὰ ζωοτροφούμε τὴν Γιαντζοῦ τὸν Ροβολιάρη τὴν Ζημιανὴ καὶ τὸ Λιτόσιλο νὰ τὰ ἔχω στὴν ἐξουσίαν μου νὰ λαμβάνω ὅλα τὰ δικαιώματα νὰ μὴν ἔχη ποσὸς σικῆνα νὰ κάμ...*» (Κώδ. 2 τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στὴν Κωνσταντινούπολη, f. 323^v. Πρβλ. Δ. Γ. Ἀποστολοπούλου - Π. Δ. Μιχαηλάρη, *Ἡ Νομικὴ Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου*, σ. 422). Ἀπὸ τὸ ἀνορθόγραφο καὶ ἀξιόλογο ἀπὸ ἱστορικὴ ἀποψη κείμενο τοῦ μητροπολίτη Νεοφύτου διαπιστώνουμε ὅτι στῆ μητρόπολη Νέων Πατρῶν ἀνῆκαν ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰ χωριά Γιαντζοῦ (σῆμ. Παλαιὰ Γιαννιτσού), ὁ Ροβολιάρης (σῆμ. τὸ Ροβολιάρη), ἡ Ζημιανὴ (σῆμ. τὸ Δίκαστρο) καὶ τὸ Λιτόσελο, τὰ ὁποῖα εἶναι συγκεντρωμένα στῆ βορειοδυτικὴ Φθιώτιδα καὶ ἀποτελοῦν μὴν ἓνα ἐνὸς χωριῶν στὰ ὄρια τῆς μητροπόλεως μὲ τὶς ἐπισκοπὲς Θαυμακοῦ, καὶ Λιτζᾶς καὶ Ἀγρᾶφων. Στὴν παρούσα ἐργασία δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσει τὸ ἐρώτημα, γιὰ τὸ Νεόφυτος ἐπέλεξε τὰ τέσσαρα αὐτὰ ὄρενὰ χωριά καὶ ὄχι κάποια ἄλλα. Μᾶς ἀρκεῖ μόνον ἡ μαρτυρία τῶν πηγῶν γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξάρτηση τῆς Γιαννιτσούς ἀπὸ τὴν μητρόπολη Νέων Πατρῶν.

28. Ἡ μαρτυρία αὐτὴ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, διότι ἀποδεικνύεται ὅτι κατὰ τῆ

ζήτησαν από την Ίερά Σύνοδο να εκδώσει σιγίλλιο, με τὸ ὁποῖο νὰ ἀνανεώσει καὶ διασφαλίσαι τὰ δικαιώματα καὶ προνόμια τῆς μονῆς. Πράγματι τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ὑπακούοντας στὴν παράκληση «τῶν τοσούτων χριστιανῶν», ἐξέδωκε γράμμα, με τὸ ὁποῖο κατοχυρώθηκαν: 1) τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα (ἀκίνητη περιουσία), 2) ἡ σταυροπηγιακὴ ἀξία, 3) τὸ αὐτοδέσποτο καὶ αὐτοδιοίκητο, με ἀποκλεισμὸ οἰασδήποτε ἐπεμβάσεως τῶν ἀρχιερέων Θαυμακοῦ, Νέων Πατρῶν καὶ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων καὶ με ἀπειλὴ ἀφορισμοῦ γιὰ τυχὸν καταπατητὲς καὶ ἀνατροπείς τῆς σταυροπηγιακῆς ἀξίας, καὶ 4) τὸ δικαίωμα τῶν ἀδελφῶν τῆς μονῆς νὰ προσκαλοῦν ὅποιονδήποτε ἀπὸ τοὺς πλησιόχωρους ἀρχιερεῖς γιὰ τὴν τέλεση τῶν ἀναγκαίων χειροτονιῶν. Τὰ ἀνωτέρω, ἀναμφίβολα, δείχνουν ὅτι ἡ συμμετοχὴ τῶν κατοίκων τῆς Ζιώψης στὴν κοινὴ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀναβίωση τῆς μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς Ρεντίνας²⁹ δὲν ἦταν ἓνα τυχαῖο γεγονός. Εἶναι ἐξωτερικὴ ἔκφραση τοῦ συνδέσμου ποὺ ἔνωσε τὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς στὰ πλαίσια τῆς κοινῆς πίστεως, τῶν κοινῶν προσκυνηματικῶν τόπων καὶ τῆς ἀλληλεγγύης. Πρὶν ἀπὸ 26 ἔτη (1738) οἱ Ρεντινώτες διὰ τοῦ Ἀθανασίου Οἰκονόμου εἶχαν βοηθήσει στὸ χτίσιμο τοῦ ἑνοριακοῦ ναοῦ τῆς Ζιώψης. Τώρα ἤρθε ἡ σειρὰ τῶν κατοίκων τῆς Ζιώψης νὰ προσφέρουν τὴ βοήθειά τους.

διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ἀρκετοὶ κάτοικοι τῆς δυτικῆς ὀρεινῆς καὶ ἀγροῦς Φθιώτιδας, ὅπως καὶ τῆς Εὐρυτανίας καὶ τῶν θεσσαλικῶν Ἀγράφων, γιὰ νὰ συντηρήσουν τὴς οἰκογένειές τους ἀναγκάζονταν νὰ ἀποδημήσουν καὶ νὰ ἀναζητήσουν ἐργασία καὶ καλύτερη τύχη ἀκόμη καὶ στὴν πρωτεύουσα τῆς Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας, τὴν Κωνσταντινούπολη. Πρβλ. Ἰ. Γ. Βορτσέλα, *Φθιώτις*, σ. 481: «Τὰ χωριὰ τοῦ δήμου τούτου (Τυμφρηστοῦ) ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὠνομάζοντο Πολιτοχώρια διότι πολλοὶ τῶν κατοίκων ἀπεδήμουν εἰς τὴν Πόλιν (Κωνσταντινούπολιν) χάριν ἐμπορίας». Μ. Ι. Γεδεών, *Μνεῖα τῶν πρὸ ἐμοῦ 1800-1863-1913*, ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 175: «Λαμπρὰ καὶ πλουσία παροιμία ἦν ἡ τῶν καρπενησιωτῶν, παντοιοπωλῶν πάντων μέχρι τοῦ 1821, ὅτε, κατὰ τὰς δακρυβρέκτους τοῦ ἀπριλίου νύκτας, ἐξωντὼθησαν πάντες, 300 ἢ καὶ περισσότεροι (μέχρις 600)». Π. Ι. Βασιλείου, *Ἡ ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων*, σ. 197, σμ. 327.

29. Γιὰ τὴ μονὴ τῆς Ρεντίνας εἰδικότερα βλ. D. Quinn, «Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν τῇ Πινδικῇ χώρᾳ», *Ἀρμονία* 3 (1902) 54-60. Ἰ. Σπετσιέρη, «Χριστιανικαὶ ἀρχαιοσπητεῖς ἐν τῇ Στερεῇ Ἑλλάδι», *Δελτίον Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* 8 (1909) 68-73. Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἱεζεκιήλ, «Αἱ ἱεραὶ μοναὶ τῆς Πίνδου», *Θεολογία* 7 (1929) 30-35. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἀκολουθία Ἀγ. Βασιλείου Ἀγκύρας», σὺ: *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, τ. 1, ἐν Βόλῳ 1947, σσ. 559-561. Α. Δεπούνη, «Πανάρχαια λείψανα», σὺ: Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἱεζεκιήλ, *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, τ. 2, ἐν Βόλῳ 1948, σσ. 634-637. Ἀ. Ὁρλάνδου - Μ. Θεοχάρη, *Αἱ ἐπὶ τῆς Πίνδου ἱεραὶ μοναὶ Βράχας καὶ Ρεντίνης*, ἐν Ἀθήναις 1961, σσ. 5-12. Β. Σκουβαργᾶ, «Ρεντίνα», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 10 (1967) 791. Σπ. Κοκκίνη, *Τὰ μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος*, σσ. 19-20.

γ) Ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ ἦταν καὶ οἱ Γιωργάκης Καραδήμας, Νικόλας Παπάζογλου καὶ Γιάννης Κρανάκης, οἱ ὅποιοι διέθεταν κάποια περιουσία καὶ μπορούσαν νὰ βοηθήσουν στὰ κοινωφελῆ ἔργα τοῦ χωριοῦ τους.

δ) Ὅτι τὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο τῶν κατοίκων δὲν πρέπει νὰ ἦταν καὶ τόσο ἰδανικό, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὴν ὀρθογραφία τῆς ἐπιγραφῆς. Φυσικὰ τὸ συμπέρασμα αὐτὸ δὲν ἔχει ἀπόλυτη ἰσχὺ, διότι τελικὰ ὁ χαρακτὴς τῆς ἐπιγραφῆς μπορεῖ νὰ ἦταν μάστορας ἀπὸ κάποιο ἄλλο χωριό, ἀλλὰ δὲν ἔχομε μαρτυρίες ὅτι στὸ χωριὸ λειτουργοῦσε σχολεῖο κατὰ τὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ ΙΗ' αἰώνα.

ε) Ὅτι ἀκόμη καὶ σὲ ἐπιγραφὲς σὲ ἐκκλησίες δὲν δίσταζαν νὰ καταγράφουν τὰ λαϊκὰ καὶ χαϊδευτικὰ ὀνόματα (Γιωργάκης, Νικόλας, Γιάννης) καὶ ὄχι τὰ βαπτιστικὰ (Γεώργιος, Νικόλαος, Ἰωάννης).

στ) Ὅτι ὁ χαρακτὴς τῆς ἐπιγραφῆς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο καὶ τὰ γράμματα μιμεῖται σύγχρονες ἐπιγραφὲς τοῦ ΙΗ' αἰώνα.